

Kolizní otázky internetových právních vztahů

JUDr. Radim Polčák, Ph.D., Pracovní skupina pro právo a ICT Právnické fakulty MU

1 Delokalizace právních vztahů na internetu

Jedním z klíčových aspektů informační společnosti je existence informačních sítí, z nichž ústřední roli hraje celosvětová síť internet. Informační síť jako takové, ať už bráno z hlediska technického či společenského, samozřejmě nejsou novým společenským fenoménem, ale rychlost a dostupnost komunikačních prostředků jejich vznik a vývoj významně podporují.

Nejdůležitější aspekt virtualizace sociálních sítí za užití mechanismů informační společnosti můžeme nejen z právního hlediska vidět především v oddělení obsahu těchto sítí od fyzické infrastruktury. Zatímco tedy v dopisní či telefonické komunikaci stále zohledňujeme kvantitativní aspekt místa nebo typu použité komunikační technologie, při komunikaci prostřednictvím služeb celosvětové informační sítě internet se nezajímáme o to, kudy naše komunikační spojení prochází, jakým prostředkem je realizováno a často nás nezajímá ani to, kde se fyzicky nachází adresát našeho sdělení.

Tento aspekt virtualizace informačních sítí můžeme označit stručně též jako delokalizaci společenských vztahů na internetu¹. Změna vnímání delokalizovaných vztahů nespočívá ani tak v tom, že by technika pouze pomáhala překonávat fyzické vzdálenosti mezi účastníky právních vztahů (stát nevyjímaje), ale že dnes dostupné a hojně užívané informační a komunikační technologie dokonce vyjímají fyzický odstup z relevantních faktorů mezilidské komunikace². Není to tedy vzdálenost, co by určovalo pravidla pro vzájemnou komunikaci, ale pouze její forma (záleží na tom, zda strany zvolí SMS, videokonferenci nebo třeba některý z instant messengerů).

Především soukromoprávní pojmání fenoménu delokalizace může na první pohled vypadat jako oprašování římskoprávní doktríny distančních kontraktů. Dokonce i právotvůrce používá výrazu „dálkový přístup“ pro označení komunikačních metod využívajících služeb informační společnosti. Dálka či distance se v právu zohledňovala a zohledňuje jednak z důvodu *de iure* přiznané důležitosti osobního kontaktu³, především však z důvodu souvislosti mezi fyzickou vzdáleností a rychlostí komunikace. Vzdálenost tedy podmiňovala užití takových komunikačních prostředků, které byly kromě omezeného rozsahu zatíženy též břemenem časové prodlevy.

Společenské vztahy včetně těch regulovaných právem, které vznikají nebo se realizují v prostředí celosvětové informační sítě, však ve skutečnosti díky použitým technologiím postupně ztrácí distanční aspekt. Ani účastníci těchto vztahů se vzájemnou fyzickou vzdáleností nezabývají – omezením v komunikaci jim je pouze požitá technologie.

Není výjimkou, že účastníci jednání různých kolektivních orgánů si krátí čas chatováním prostřednictvím on-line messengerů nebo SMS. Nekomunikují přitom jen s přáteli fyzicky vzdálenými, ale i s těmi, kteří v tu chvíli sedí ve stejné místnosti (předmětem komunikace mohou být třeba vtipné poznámky na adresu řečníků). Jiný příklad irelevance vzdálenostního aspektu mohou představovat služby internetového bankovníctví – klient může svůj účet obsluhovat z domova, může se však i vypravit do banky a stejnou operaci zde provést z veřejně dostupného terminálu.

¹ Záměrně zde nepoužíváme pojem globalizace, neboť ten označuje proces zvyšování globální relevance – jednotlivé vztahy v informačních sítích však obvykle nemají globální charakter (naopak často je jejich přesunem do prostředí celosvětové informační sítě jen posílena jejich intimita).

² Srov. Škop, M. Hranice práva a kyberprostoru - Subverzivita kyberprostoru. Právník, roč. 144, číslo 5, str. 1157.

³ Může se jednat například o osobní kontakt kontrahentů, ale též o kontakt mezi subjektem a sekundárním objektem příslušného právního vztahu, jak jej zohledňují ochranná ustanovení v distančních spotřebitelských smlouvách.

S absencí fyzické vzdálenosti jako faktoru komunikace úzce souvisí i další výše naznačený aspekt delokalizace společenských vztahů, a to irelevantnost fyzického umístění subjektů a objektů právních vztahů vznikajících nebo realizovaných v prostředí informačních sítí. Služby celosvětové sítě internet ve spojení s komunikační infrastrukturou totiž umožňují (či dokonce ukládají) uživatelům zcela zapomenout na to, kde jsou například umístění adresáti jejich sdělení, kde se nacházejí data, o něž mají zájem nebo odkud se někdo snaží zaútočit na jejich systém. Uživatelé tak například často vůbec nezajímá (a technicky vzato ani zajímat nemusí), kde je fyzicky usazen poskytovatel jejich oblíbených služeb nebo kde je umístěna jeho komunikační infrastruktura. Namísto tradičních identifikátorů off-line světa, jakými jsou například poštovní adresy poskytující vyjma P.O. BOXů precizní informace o fyzické lokalizaci dotyčného subjektu, se tak používají adresy založené na doménových jménech. Takové adresy však nemají co do fyzického umístění subjektů prakticky žádnou vypovídací hodnotu.

Aspektem takzvané virtuální identity⁴ je mimo jiné i to, že její identifikace v kyberprostoru je prakticky libovolně volitelná a nemá prostorový význam. Můžeme tedy zvolit e-mailovou adresu s doménou první úrovně .com či .cz, ale stejně jednoduše si můžeme zřídit adresu s koncovkou .nu nebo třeba .to. Volbou národní domény první úrovně, především u adres komerčních www prezentací, se subjekty jistě snaží uživatelům alespoň naznačit příslušnost k určitému státu (viz dále) – rozhodně to však neznamená, že by se na jejich usazení v tomto státě dalo spoléhat.

Faktickou delokalizaci společenských vztahů v prostředí informačních sítí není možné brát *per se* jako negativní jev. Právě naopak, skutečnost, že informace mohou mezi subjekty proudit bez toho, aby byla vzájemná komunikace zatížena teritoriální bariérou, můžeme vidět jako veskrze pozitivní důsledek použití moderních informačních a komunikačních technologií.

Z hlediska právního je však delokalizaci třeba vidět naopak jako jeden z naprosto zásadních problémů aplikace práva v podmínkách informační společnosti. Faktická delokalizace společenských vztahů je totiž přímo rozporná s jedním z nejtradičnějších konceptů práva a současně s jedním z nejstarších principů mezinárodního práva veřejného, tedy s konceptem místní působnosti ve spojení s principem státní suverenity.

Je-li místní působnost práva vztahem mezi fyzickou lokalitou a právním pravidlem, pak v situaci, kdy fyzická lokalita je irelevantní kritérium, pozbývá tento koncept význam. Je-li pak státní suverenity vedle dalších znaků vymezena především územní výsostí, dochází v situaci ideálního stavu informační společnosti k tomu, že nad územím státu konstatujeme existenci jakési informační vrstvy, která je kvůli absenci možnosti lokalizovat informace imunní vůči této územní výsostí. Důvodem je fakt, že kyberprostor, jak naznačeno výše, nezná fyzické hranice⁵.

Možnosti řešení problému místní působnosti jsou v zásadě tři, a to:

1. aplikace standardních kritérií místní působnosti v návaznosti na fyzickou lokalizaci informací
2. vytvoření nových kritérií pro aplikaci konceptu místní působnosti (tj. virtuální lokalizace právních vztahů)
3. přiznání existence informační vrstvy bez místní jurisdikce státu

První způsob je v současné době nejrozšířenější. Důvodem je absence specifické legislativy jakož i neochota orgánů autoritativně aplikujících právo narušovat standardní kritéria pro

⁴ K pojmu a jednotlivým aspektům virtuálních identit viz např. Robins, K. Kyberprostor a svět ve kterém žijeme. Revue pro média, roč. 2003, číslo 5, str. 17.

⁵ K tomu viz např. Post, D. Governing Cyberspace. The Wayne Law Review, číslo 43, str. 155 – link na text: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=11477.

stanovení místní působnosti práva. O tom, zda má smysl činit z hlediska práva a jeho působnosti rozdíl mezi off-line a on-line právními problémy, se vedla a stále ještě vede zanícená debata. Zatímco zastánci konzervativního proudu argumentují tím, že je vždy v určité formě možné zjistit vztah informací a subjektů k území nějakého státu a není tedy důvod hledat speciální řešení, představitelé v současnosti dominantní teorie zastávají názor, že je třeba při řešení otázek působnosti práva a jurisdikce státních orgánů postupovat diferencovaně a hledat jiná a specifická kritéria rozdělení působnosti a jurisdikce než na základě vazby ke státnímu území. Na úrovni špiček právní vědy se tato debata rozhořela nejprve v USA, a to mezi profesory Postem a Goldsmithem. Druhý z nich, zastávající konzervativního přístupu, k tomu uvádí (překlad autor)⁶:

„Mezinárodní transakce v kyberprostoru se nijak neliší o těch, které známe z ‘reálného’ prostředí. Zahrnují jednotlivce umístěné v určitém prostoru pod jurisdikci nějakého státu, kteří komunikují, ať už s dobrým nebo špatným efektem, s jinými jednotlivci rovněž umístěnými v reálném prostoru pod jurisdikcemi jiných států. Nenacházíme žádné normativní argumenty, které by podporovaly imunizaci kyberprostoru od klasické teritoriální regulace. A máme všechny důvody se domnívat, že státy mohou vykonávat svou autoritu na klasické teritoriální bázi a dostatečně tak regulovat transakce v kyberprostoru.“

Na tyto argumenty pak reagoval Post replikou, kde na fiktivním příkladu prodejce knih digitalbooks.com, ilustroval neudržitelnost tradičního přístupu k řešení problému rozhodného práva a působnosti soudů. Svoji repliku uzavřel následovně (překlad autor)⁷:

„Myslím si, že opravdu záleží na tom, že Digitalbooks.com je ‘v kyberprostoru.’ Domnívám se, že otázky založené jeho činností jsou rozdílné a složitější než jaké by byly v situaci, pokud by se podobný případ objevil mimo kyberprostor. Nemyslím si pak, že bychom mohli otázky rozhodného práva a jurisdikce v tomto případě vyřešit prostou aplikací ‘tradičních právních nástrojů,’ které používáme v reálném světě. (...) Tradiční právo a zavedené principy si sice zaslouží respekt, ale čas od času musí být přehodnoceny. Podle mého ten čas právě nastal.“

Postův přístup s větší či menší ochotou postupně přejímají doktrína i soudy nejprve ve Spojených Státech a posléze i v Evropě⁸. Neznamená to však, že bychom mohli konstatovat existenci druhé z výše naznačených možností, tj. nastoupení alternativních hraničních určovatелů pro informační síť. Jak bude rozvedeno dále, pohybují se soudy z důvodu absence specifické úpravy tam, kde je zájem o alternativní přístup, pouze v mezích více či méně standardních kritérií založených na teritorialitě, jako jsou například *locus delicti* či *locus rei sitae*.

Základní problém navýsost nutného vývoje v chápání de iure místní působnosti práva v informačních sítích každopádně spočívá v tom, že řada států, především těch mezinárodně významnějších, má přirozenou tendenci zakládat vlastní jurisdikci spíše než si ji omezovat. Objeví-li se tedy právní vztah s mezinárodním prvkem, lhotejně, zda jde o vztah soukromoprávní či veřejnoprávní, můžeme pozorovat snahu národních soudů dostat takový vztah pod vlastní jurisdikci. To je mimo jiné i důvod, proč třetí alternativa naznačená výše nepřipadá z hlediska států v úvahu.

Vedle snah o extenzivní analogickou aplikaci hraničních určovatелů, o nichž se zmíníme dále, můžeme především ve státech s nižší mírou právní kultury a sebeuvědomění si národní identity pozorovat i opačný extrém, kdy se orgány autoritativně aplikující právo rády zbavují břemena rozhodování s poukazem na

⁶ Viz Goldsmith, J. L. Against Cyberanarchy. Chicago Law Review, číslo 65, str. 1250, link na text:

<http://cyber.law.harvard.edu/property00/jurisdiction/cyberanarchy.html>.

⁷ Viz Post, D.G. Against Against Cyberanarchy. Berkeley Technology Law Journal, roč. 17, číslo 1, str. 23, link na text:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=334581.

⁸ Srov. např. Reed, C. Internet Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, str. 218 a násl. nebo z francouzských publikací Cosson, J.-B. Standard Private International Law Tested by the Networks. In Internet International Law, ed. Georges Chatillon. Bruxelles: Bruylant, 2005, str. 53 a násl.

skutečnost, že předmětný vztah „je na internetu.“ Namísto nedostatku místní působnosti práva je však v takových případech spíše argumentováno důkazní nouzí. V České republice tak například policie odložila případ trestného činu pomluvy s poukazem na to, že se uskutečnil na internetovém diskusním fóru a nelze tedy prokázat spáchání trestného činu. Vyšetřovatel se v tomto případě nezabýval zjištěním všech skutečností, které mohou být pro posouzení skutku rozhodné, a k odložení případu si vystačil v podstatě jen s výsledkem podezřelého. Rozhodnutí o odložení případu pak napadl ministr spravedlnosti stížností pro porušení zákona a Nejvyšší soud ČR této stížnosti vyhověl. Z rozhodnutí, v němž Nejvyšší soud ČR poskytl vyšetřovateli i obsáhlý návod, jak ve věci dále postupovat, vybíráme: *„Podstata porušení zákona v daném případě spočívá v tom, že vyšetřovatel učinil rozhodnutí o zastavení trestního stíhání obviněného Ing. J. Z. z výše uvedeného důvodu, aniž náležitě zjistil skutkový stav a provedl veškeré dostupné důkazy, které se v této věci nabízely. (...) Dále bylo třeba vyžádat znalecký posudek z oboru výpočetní techniky se zaměřením na software a provést příslušné zkoumání zajištěných internetových stránek nalézajících se pod internetovou adresou, jakož i zřízené internetové schránky na jméno Z. S., s cílem získat údaje směřující k identifikaci osoby, která uvedené stránky a schránku zřídila, včetně údajů, jež by umožnily určit osobu, jež předmětný pomlouvačný text na tyto stránky umístila.“*

Další nutný vývoj místní působnosti práva a *de iure* založení hranic národní jurisdikce uvnitř informačních sítí si však namísto extenzí žádá s ohledem na právní jistotu naopak spíše zdrženlivé omezování působnosti vnitrostátních právních řádů na základě unifikovaných kritérií reflektujících zmíněný fenomén delokalizace. Pozitivní konflikt jurisdikcí může být totiž pro legitimitu a efektivitu práva stejně nebezpečný jako negativní konflikt resp. absence jeho místní působnosti.